

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 5 - Number: 18, p. 279-288, Winter 2021

İran İslam Cumhuriyeti'nin Bölge Politikaları Bağlamında İkinci Karabağ Savaşı Konusundaki Tutumu*

The Attitude of The Islamic Republic of Iran on the Second Karabakh War Within the Context of Regional Policies

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.951460>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
12.06.2021

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
02.11.2021

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.12.2021

Asya Studies

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Ali Yetgin
Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Meslek Yüksekokulu, Sosyal Bilgiler
Eğitimi Anabilim Dalı,
m.ali.yetgin@karabuk.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-8120-4704>

Sait Çakmak

Yüksek Lisans Öğrencisi / Karabük
Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim
Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler
Anabilim Dalı,
cakmaksait@outlook.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-5283-9383>

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

1979 yılında İslam Devrimi sonrası kurulan İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikasında üç adet belirleyici unsur bulunmaktadır. Bu unsurlar uluslararası alandaki gelişmelerde bazen birlikte bazen ise tek olarak İran'ın politikasına yön vermiştir. Araştırmada milliyetçilik, İslamcılık ve mezhepçilik olarak adlandırılan bu üç unsur üzerinden İran'ın Kafkasya politikası bağlamında İkinci Karabağ Savaşı'ndaki tutumu incelenmiştir. İran'ın İslam ilkeleriyle yönetilen bir yapıda ulusal ve uluslararası politikasını bölgesel güç yaratma yönünde kullanması hem bölgesel hem de Batılı devletlerin tepkisini çekmiştir. Kısaç altında kalan İran ise politika üretiminde etkili olan üç unsuru ulusal kazanç elde etme noktasında pragmatizm temelinde kullanmıştır. Bu durum ise İran'ın Hristiyan- Müslüman çatışmasında Hristiyanlar'dan, Şii-Sünni çatışmasında Şiiler'den yana olmasına yol açmıştır. Bu konseptte Birinci Karabağ Savaşı'nda Azerbaycan'a karşılık Ermenistan'dan yana olan İran, özellikle 1980- 81 yılları arasında Körfez Ülkeleri'ndeki Sünnilere karşılık Şiileri desteklemiştir. Bölgesel politika bağlamında Kafkasya bölgesini doğal etki alanı olarak gören İran bölge devletlerinin güçlenmesini önlemek noktasında politikasını üretmiştir. Nedenler dâhilinde ise İkinci Karabağ Savaşı'nda İran'ın geleneksel tutumunu bırakarak farklı tutum sergilediği görülmüş ve söz konusu ikilemin kaynağı sorgulanmıştır. Araştırmada İran Dışişleri Bakanlığı'nın yaptığı resmî açıklamalar ve sahadan gelen haberler dikkate alınarak İran'ın savaşa yönelik politikası araştırılmış ve bölge politikasında değişikliğe gidip gitmediği sorgulanmıştır. Toplanan veriler ışığında İran'ın İkinci Karabağ Savaşı'nda farklı tutum sergileyerek Kafkasya politikasında değişikliğe gittiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İkinci Karabağ Savaşı, İran, Kafkasya, Azerbaycan, Ermenistan

Abstract

There are three determining factors in the foreign policy of the Islamic Republic of Iran, which was established in 1979 after the Islamic Revolution. These factors have shaped Iran's policy in international developments. In the research, the attitude of Iran in the Second Karabakh War in the context of the Caucasus policy was examined through these three elements called nationalism, Islamism, and sectarianism. Iran's national and international approach to creating regional power in a structure governed by Islamic principles has drawn the reaction of both regional and Western states. Iran, which was under the grip, used three factors that were effective in policymaking, based on pragmatism, at the point of obtaining national gain. This situation led Iran to favor the Christians in the Christian-Muslim conflict and the Shiites in the Shiite-Sunni conflict. Iran, which sided with Armenia against Azerbaijan in the First Karabakh War, supported the Shiites against the Sunnis in the Gulf Countries, especially between 1980 and 81. In regional policy, Iran, which sees the Caucasus region as its natural sphere of influence, has produced policies to prevent the regional states from getting more robust. Within the reasons, it was seen that Iran abandoned its traditional attitude and exhibited a different perspective in the Second Karabakh War, and the source of the said dilemma was questioned. In the research, considering the official statements made by the Iranian Ministry of Foreign Affairs and the news from the field, Iran's policy towards the war was researched. It was questioned whether it made any changes in its regional policy. In the light of the collected data, it was seen that Iran changed its Caucasus policy by displaying a different attitude in the Second Karabakh War.

Keywords: Second Karabakh War, Iran, Karabakh War, Iran and Karabakh War, Iran and Caucasus

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Yetgin, M. A. ve Çakmak, S. (2021). İran İslam Cumhuriyeti'nin Bölge Politikaları Bağlamında İkinci Karabağ Savaşı Konusundaki Tutumu. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 279-288.

GİRİŞ

İslam Devrimi'nin getirdiği ilkeler temelinde 1979 yılında kurulan İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikasında temel belirleyiciler olarak üç unsur öne çıkmaktadır. Bu unsurlar tarihsellik bağlamında sırasıyla İran-Fars milliyetçiliği, İslamcılık ve mezhepçiliktir. İran İslam Cumhuriyeti dönemseller olarak dış politikasında değişikliğe gitse de söz konusu politikalarını yukarıda sayılan üç unsur etrafında şekillendirmektedir.

Başaran (2017: 235) İran İslam Cumhuriyeti'nin Kafkasya coğrafyası üzerindeki bölgesel politikasını İran-Fars milliyetçiliği kapsamında tanımlarken, Keneş (2011: 235) Körfez ülkeleri üzerindeki politikasını mezhepçilik unsuru ile açıklamıştır. Lübnan Savaşı esnasında İslamcılık unsuru kapsamında bir dış politika izleyen İran, Çeçenistan- Rusya arasındaki savaşta milliyetçi-pragmatist bir dış politika izlemiştir. Böylesine esnek bir dış politika izlenmesinin temel sebebi ise İslam Cumhuriyeti'nin güvenliğini sağlamaktır.

27 Eylül 2020 tarihinde başlayan ve 10 Kasım 2020 tarihinde sona eren İkinci Karabağ Savaşı, Ermeni işgali altındaki toprakları Azerbaycan Cumhuriyeti'ne kazandırmıştır. Bu savaş boyunca İran iki farklı tutum sergilemiştir. Bölgesel politikası bağlamında İran, İkinci Karabağ Savaşı'nın iki tarafından birinin üstün gelmeden derhal durdurulmasını ve müzakerelerin başlatılmasını savunmuştur. Böylesine bir politik tutum sergilemesi iki boyutta açıklanabilir; İran hem Fars ekseni hem de Batı nüfuzundan sıyrılabilecek alan yaratmada Kafkasya'nın potansiyelini kavradığı için Kafkasya coğrafyasında güçlü bir devletin oluşmasından rahatsızlık duymaktadır. Ayrıca bölgede güçlü bir Azerbaycan'ın varlığı İran'ı derinden endişelendirmektedir. Birincisi, laik Azerbaycan Cumhuriyeti'ni oluşturan nüfusun çoğunluğu Şii'dir. Böylesine bir devletin güçlenerek uluslararası alanda başarılar elde etmesi İran'daki rejimin meşruiyetini sorgulatabilecektir. İkincisi, Azerbaycan'ın Karabağ sorununu başarılı bir şekilde çözmesi Kafkasya üzerindeki yükselişini hazırlayacaktır ve bu durum Türk dünyası için bir ateşleme mekanizması görebilecektir. İran İslam Cumhuriyeti çatısı altında yaşayan Türk nüfusu dikkate alındığında yukarıda ifade edilen gelişmenin İran açısından ne derecede bir tehdit oluşturduğu anlaşılmaktadır.

İkinci Karabağ Savaşı boyunca İran Dışişleri Bakanlığı'nın yapmış olduğu resmî açıklamalar ve sahadadan gelen haberler incelenerek milliyetçilik, İslamcılık ve mezhepçilik unsurlarıyla analiz edilmiştir. Bu bağlamda ifade edilen üç unsur açıklanarak dış politikadaki etkileri tanımlanmıştır. Karabağ Sorunu'nun kaynağının ne olduğu sorusuna yanıt aranmış ve İran'ın bölgesel politikası açıklanmıştır. İran'ın İkinci Karabağ Savaşı'nda sahadaki hamleleri ve Dışişleri Bakanlığı'nın yapmış olduğu resmî açıklamalar dikkate alınarak yukarıda sıralanan üç unsurla analiz edilmiştir.

1. İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NİN DIŞ POLİTİKASI

1.1. İran İslam Cumhuriyeti'nin Dış Politikasındaki Belirleyici Unsurlar

İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikasına yön veren üç temel dinamik bulunmaktadır. Bunlar tarihsellik ölçütüyle sıralandığında milliyetçilik (pragmatizm), mezhepçilik ve İslamcılık olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu unsurlar İran devletinin dış politikasını dönemseller olarak ayrı ayrı veya ikili olarak etkilemiş ve etkilemeye devam etmektedir.

Yukarıda sıralanan unsurlardan milliyetçilik, diğer iki unsura nazaran köklü bir yapıya sahiptir. Pers İmparatorluğu'na dayanan İran milliyetçiliği (Kalaycı, 2019: 19), İslam Devrimi'nden yaklaşık on yıl sonra pragmatizme evrilmiştir. Elde edilecek nükleer gücün İran'ı ulusal ve uluslararası alanda güçlendireceği dikkate alındığında Muhammed Rıza Şah döneminde başlatılan ve başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere Batı Avrupalı devletlerce desteklenen nükleer programın günümüze kadar sürdürülmeye çalışılması milliyetçilik-pragmatizm ilişkisinin en net ifadesi olmuştur. İran, Pehlevi Hanedanlığı döneminde Batı'nın ileri karakolu sıfatını almışken Devrim'den sonra söz konusu ilişkiler bozulmuştur (Başaran, 2017: 226). Batı'nın desteği ile başlatılan İran nükleer programı, 1979'dan sonra Batı'nın tehditler listesine girmiştir. Bu noktada başta ABD olmak üzere diğer Batılı devletler, İran'a ambargolar, ticari yaptırımlar uygulayarak nükleer çalışmalarını durdurmak istemiştir. Söz konusu engellemeler ve baskılara rağmen İran, nükleer çalışmalarına devam etmiş ve bu hususta Rusya, İran'ın destekçisi olmuştur (Kalaycı, 2019: 28). Yukarıda ifade edilen gelişmeler ise Rusya ile Çeçenistan arasında 1994-96 ve 1999-2009 yılları arasında meydana gelen savaşlardaki İran'ın tutumunu etkilemiştir. Tüm bunlar bizlere İran milliyetçiliğinin Devrim'den sonra pragmatizmle bütünleştiğini göstermiştir.

İran, Şii anlayışa göre yönetilen teokratik bir devlettir. Milliyetçilik kadar olmasa da İslamiyet ve Şiilik İran coğrafyasında uzun bir geçmişe sahiptir. Şiilik, İran coğrafyasına 15. yüzyılın ikinci yarısında Safeviler ile yayılmıştır (Sümer, 1976: 2). Devrim'den sonra ilan edilen anayasada her ne kadar Müslüman kardeşliğine yönelik vurgular yapılsa da İran'ın dış politikasında mezhepçilik her zaman dikkat çekmiştir. İran Anayasası'nın birinci bölümünün üçüncü maddesinde devletin hedefleri sıralanırken İslam kardeşliğine ve güçlendirilmesine, dış politikanın İslami ilkeler doğrultusunda uygulanmasına, tüm Müslümanlara ve özgürlük savaşçılara destek verilmesine yer verilmiştir (Constitution, 2021). İran'ın mezhepçi dış politikasının yansımalarını ise en net şekilde Suudi Arabistan başta olmak üzere Körfez ülkeleri üzerinde görmüştür.

Aslında, Suudi Arabistan ile İran arasındaki mücadele bir Vehhabi- Şii mücadelesi olarak algılanmıştır. Söz konusu mücadelenin kökenleri 1801 yılına, Vehhabilerin Kerbela'yı ele geçirip Hz. Hüseyin'in türbesini yıkmasına dayanmaktadır (Keneş, 2011: 16). Bu durumu tetikleyen en önemli husus Vehhabilerin İslam anlayışı olmuştur. Onlara göre türbe gibi yapılar Müslümanları putlaştırmakta ve bu yüzden söz konusu yapılar İslamiyet'e aykırı gelmektedir. İran İslam Cumhuriyeti'yle birlikte devrimci düşünceler ve Humeyni'nin konuşmaları Suudi Arabistan'da yaşayan Şiilere ulaştırılmıştır. En nihayetinde 1979- 1980 yıllarında Suudi Arabistan'ın Hasa eyaletinde halk ayaklanmaları çıkmıştır. Bölge halkının gösterilerdeki amaçları Sünnilere nazaran eşit haklar elde etmek olsa da Tahran tarafınca amaç, İslam ilkelerine aykırı bir şekilde yönetim sergileyen Suudi Krallığı'nı devirmek olmuştur. İran için hedeflenen politika incelendiğinde, İslami bir dış politika izlenmiş olsa da kullanılan araç itibari ile mezhepçi bir yöntem kullandığı görülmüştür.

İran İslamiyet ile 691 yılında tanışmıştır. O yıllardan İran İslam Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıla kadar geçen sürede kurulan devletler İslamcılık çerçevesinde değerlendirilecek bir dış politika izlememiştir. İran coğrafyasında İslamcılığın kökenleri ise Kaçar Hanedanlığı'na dayanmaktadır. Kaçar yönetiminin uyguladığı iç politikada dinin, devlet denetiminin dışında tutulması İran'daki ulemanın güçlenmesine yol açmıştır (Arı, 2007: 87). Ulemanın halk nezdindeki itibar ve gücü artmış, ulemanın hiyerarşik sistemi o dönemde oluşturulmuştur. Böylelikle, İslamcılık, İran'da hem iç hem de dış politikada bir etken haline gelmiştir. Devrim'in başarılı bir şekilde yapılması ve İslam Cumhuriyeti'nin ilan edilmesinin hemen akabinde İran, Batı ile mevcut ilişkilerini kesmiş ve bu hususta karşıt bir konum almıştır. Ayrıca İran devrimin getirdiği İslamcılık ideolojisiyle birlikte İsrail ile ciddi bir mücadelenin içerisine girmiştir. Buna istinaden Lübnan ve Filistin'deki İsrail yayılmacılığına karşı olarak Hizbullah (Şii) ve Hamas (Sünni) örgütlerini desteklemiştir (Halhallı, 2014: 87).

1.2. İran İslam Cumhuriyeti'nin Pragmatist Dış Politikası

1979 yılında kurulan yeni İran devleti tam olarak İslami ilkeler temelinde kurulan teokratik bir devlettir. Hazırlanan anayasa ile İran'ın iç ve dış politikasının genel hatları çizilmiştir. Bu doğrultuda yeni kurulan devletin en önemli hedefleri emperyalizm ile mücadele, Müslümanların birliğini sağlama, Müslüman dünyanın diğerlerine karşı savunulması, İslami bir yaşam biçimi oluşturma olarak belirlenmiştir. Fakat tarihsellik boyutuyla beraber İslam dini içerisinde ayrıma sebep olan mezhepsel farklılıkların varlığı İran İslam Cumhuriyeti'ni kuran İslam Devrimi'ni, Sünni Müslüman devletlerin bir Şii devrimi olarak algılamasına ve bunu bir tehdit unsuru olarak görmesine sebep olmuştur. Bu bakış açısı ise söz konusu devletlerin İran'a yönelik politikalarında korumacılığa yönelmesine neden olmuştur. İran ise hem bu izolasyondan kurtulmak hem de rejimin güvenliğini korumak için dış politikasında pragmatizme yönelmeye mecbur kalmıştır. Mesela, Irak-İran savaşı esnasında Humeyni iki devlet arasındaki askeri mücadelenin sona ermesinden yana olmasına rağmen, Devrim'in güvenliğinden endişe duymasından dolayı ateşkese sıcak bakmamıştır (Keneş, 2011: 233). Bir başka örnek olarak İran, Irak savaşı esnasında mevcut izolasyonda tek destekçisi olan Suriye devletini kaybetmemek için yönetimde olan laik BAAS politikalarını Müslüman Kardeşler'in varlığına rağmen sorun etmemiştir (Doster, 2019: 47). Irak savaşında İran, Kuveyt'in Irak yanlısı tutum sergilemesinden dolayı oradaki Şiiileri bir baskı unsuru olarak kullanmıştır (Keneş, 2011: 236). İran'ın pragmatist politikasının ana etkenini Irak savaşı teşkil etmemiştir. Özellikle 1989 yılından itibaren İran İslam Cumhuriyeti dış politikada şaşkıncı derecede esneklik göstermiştir. Sandıklı ve Dağcı bu durumu şu şekilde özetlemiştir:

"1980'lerin sonlarına doğru, İran-İrak savaşının sona ermesi, İran'da daha pragmatist liderlerin işbaşına gelmesi, petrol politikasının artan önemi, Kuveyt'in Irak tarafından işgali ve İran'ın Soğuk Savaş sonrası dönemde bölge devletleriyle ilişkilerini yeniden geliştirme arzusu gibi nedenlerden ötürü, İranlı yöneticiler, dış politika anlayışlarında değişikliğe gitmek zorunda kalmıştır" (Sandıklı ve Dağcı, 2006: 296).

Böylesine bir pragmatist dış politikanın ana tetikleyicisi ise İran-Fars milliyetçiliği olmuştur. Fars milliyetçiliği bölgesel liderlik ve güvenlik arayışı olmak üzere iki temelden oluşmaktadır (Doster, 2019: 46). Birinci Karabağ Savaşı'ndaki ve Rusya ile Çeçenistan arasındaki mücadelede İran'ın tutumları bu iki temelde açıklanmaktadır. Söz konusu İran-Fars milliyetçiliği dış politikada pragmatizm ile bütünleşmektedir.

1.3. İran İslam Cumhuriyeti'nin İslami Dış Politikası

İslam Cumhuriyeti'ne giden yolda kitlelere rehberlik eden kişilerden en önemlisi Ayetullah Humeyni olmuştur. İslam Cumhuriyeti kurulduğunda İmam Humeyni, Ruhani Lider sıfatıyla yeni kurulan devlet otoritesinde en yetkili kişi olarak ön plana çıkmıştır. İran devleti, Ruhani Lider önderliğinde yeni anayasa ve kurumlar kurarak iç ve dış politikada İslami bir model belirlemiştir:

"İslam birliğini sağlamamız, İslam vatanının emperyalistlerin ve onların başa diktiği yöneticilerin elinden kurtarmamız için de hükümet teşkilinden başka yol yoktur. Zalim ve kukla yönetimleri, Müslüman milletlerin hürriyeti ve birliği için baş aşağı etmemiz ve İslami yönetimi meydana getirmemiz gereklidir" (Humeyni, 1973: 43).

Yukarıda ifade edildiği biçimde İran devleti anti-emperyalist, İslamcı ve cumhuriyetçi bir yapıya bürünmüştür. İslamcı ve anti-emperyalistti çünkü Humeyni, dünyayı sınıfsal olarak ezen (zalim) ve ezilen (mazlum) olarak ikiye ayırmıştı (Humeyni, 1973: 44). Bu görüşe göre söz konusu durum Müslüman dünyayı parçalamıştır; Müslüman toplulukların başlarına emperyalistler ile işbirliği yapan yöneticiler getirilmiş ve Müslüman toplum bu şekilde ezilen sınıfında yer almıştır. Belki de bu yüzden Ruhani Lider, muhafazakâr Arap hükümetlerini düşman olarak görmüştür (Halhallı, 2014: 79). Yeni kurulan İran devleti cumhuriyetçiydi çünkü İmam'a göre İslami ilkeler doğrultusunda istişare ile uygulanan yönetimler dışındaki diğer modeller İslam'a aykırı görülmüştür (Humeyni, 1973: 28).

İran dış politikasında pragmatizm ile İslami ideolojiye dayalı idealizm arasında gidip gelen bir yaklaşım bulunmaktadır (Ahmedi, 2011: 65). İran'ın dış politikasında Devrim'in ihracı ile rejimin diğer Müslüman ülkeler üzerinde etkili kılınması; bu minvalde İslam kimliği ile İslam birliğinin sağlanması amaçlanmıştır (Rigiderakhshan, 2020: 392). İran laik bir devlet gibi hareket edebilecek zihinsel araçlara, reel-politik dış politika davranışlarını meşrulaştırıcı argümanlara sahip olabilmek için seküler bir teokratik yaklaşımı benimsemiştir (Sarı, 2015: 100). Humeyni'nin devlet anlayışında İran'ın ulusal menfaatleri önde tutulmuş, 7 Ocak 1989'da Cumhurbaşkanı Ali Hamaney'e yazdığı ülke yararına ters düştüğü zaman hükümetin tek taraflı olarak herhangi bir şeriat hükmünü feshetmekle yetkilendirildiğini ifade etmiş, böylelikle devrimci devlet mantığının gerektiğinde şeriatın üstün olduğunu belirtmek istemiştir (Roy, 2005: 231). Devlet içerisinde İslamcı kadrolara yer verilmiş, iç ve dış politik yaklaşımı idealist olarak oluşmuştur (Yeğin, 2014: 2).

İran Şiilik eksenini ile yorumladığı İslamcılık politikası bağlamında Lübnan'da ve Filistin'de İsrail yayılmacılığını engellemek adına faaliyetlerde bulunmuştur. Lübnan'da Hizbullah'ın kurulmasında ve gelişmesinde büyük rol oynayan İran, 6 Haziran 1982 tarihli Lübnan Savaşı'nda silahlı mücadele konusunda söz konusu örgüte ciddi yardımlarda bulunmuştur (Keneş, 2011: 229). İran'ın muhafazakâr Arap rejimlerine yönelik faaliyetleri yine İslamcı dış politikanın yansımaları olarak okunmuştur. Dış politikada İslamcı yaklaşım çerçevesinde İran, İslam İşbirliği Teşkilatı üyeliğini önemsemektedir. İslam İşbirliği Teşkilatı Müslüman ülkeleri ilgilendiren bazı mevzularda değinilmesi ve üye ülkeler arasındaki siyasi diyalogun kurulması kapsamında Sünni-Şii ayrışmasına son vermek için çalışan bir platform niteliği taşımaktadır (Askeroglu, 2020: 8). Bu durumun İran karşıtı Arap ülkelerine karşı dengeleyici bir etki yapacağı belirtilmiştir (Askeroglu, 2020: 8-9).

1.4. İran İslam Cumhuriyeti'nin Mezhepçi Dış Politikası

İran İslam Cumhuriyeti kurulduğu dönem itibariyle zor bir konjonktürden geçmiştir. İran devleti ülke sınırları içerisinde ekonomik, toplumsal ve siyasal alanda meydana gelen güçlüklerin yanı sıra Batılı ülkelere Müslüman ülkelerin üzerinde oluşturulan emperyalist nüfuz ile karşı karşıya kaldığı olmuştur. Ancak Humeyni, Devrim'in temel ilkelerinden birisi olan İslami devlet yönetimi baskıcı ve mutlakîyetçi olamaz (1973: 52) söylemiyle, İran'da tesis edilen yönetimin bölgedeki diğer ülkelerde inşa edilen sistemlere benzemeyeceğini göstermeye çalışmıştır.

Humeyni'nin yukarıdaki ifadesi İran'ın Batı nüfuzu altında kalmış Müslüman dünyaya yönelik dış politikasının ipuçlarını vermiştir. Örneğin, Suudi Kraliyet yönetimi meşru bir yönetim olarak görülmemiş ve Hasa'daki Şiiler isyana teşvik edilmiştir (Keneş, 2011: 219). Burada İran'ın, Suudi Arabistan üzerindeki ifade edilen dış politikasında iki temel etken vardır; İslamcılık ve mezhepçilik. İslamcılık unsuru vardı çünkü Ruhani Lider mutlakîyet ve baskıcı yönetimleri İslam dışı yönetimler olarak göstermiş ve meşru bir yönetim için Şeriat kurallarını temel alan, istişareyi esas alan cumhuriyeti önermiştir; mezhepçilik unsuru vardı çünkü Suudi Arabistan üzerindeki belirlenen politikalar Şiiler üzerinden faaliyete geçirilmek istenmiştir. Suudi Arabistan toprakları üzerinde Şiiler tarafınca yapılan 27 Kasım 1979 tarihindeki gösterilerde Humeyni'nin posterleri, düşünceleri yer bulmuş ve monarşi rejiminin devrilmesi amaçlanmıştır (Halhallı, 2014: 86).

İran'ın mezhepçi dış politikasının yoğun yansımalarını Körfez Ülkeleri'nde görmekteyiz. Örneğin, Bahreyn ve Kuveyt'te söz konusu yoğunluk 1980-81 yıllarında doruk noktasına ulaşmıştır (Keneş, 2011: 235). Bahsi geçen ülkelerde mezhepçi dış politikayı faaliyete geçiren yapılar ise sırasıyla merkezî Tahran'da bulunan Bahreyn Kurtuluş Cephesi ve Dava Partisi olmuştur. Özelde sayılan devletlerde, genelde ise Körfez Ülkeleri'nde söz konusu mezhepçi dış politika yukarıda ifade edildiği şekilde kitleleri harekete geçirmek için partiler üzerinden uygulanmıştır.

Sonuç olarak İran her ne kadar Müslüman birliği temelinde kurulan bir teokratik devlet olsa da İslamiyet'in içerisinde barındırdığı ikili ayırmadan dolayı bir seçeneğe itilmiştir. İslam Devrimi, gerçekleştiği topraklarda yaşayan kitlelerin çoğunluğunun Şii olması sonucu ortaya Şii İslam'ın ilkelerini taşıyan bir devlet çıkarmıştır. Yeni kurulan devlet ise Devrim'in güvenliğini ve ihracını sağlarken bu ayrımı kullanmak istemiştir. Ve ortaya İran'ın dış politikasını belirleyen mezhepçilik adında bir unsur daha çıkmıştır.

2. KARABAĞ SORUNU VE İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NİN KAFKASYA POLİTİKASI

2.1. Karabağ Sorununun Kökenleri

Karabağ bölgesi üzerindeki Azeri-Ermeni anlaşmazlığının temelleri uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Söz konusu anlaşmazlık serüveni Azerbaycan coğrafyasının kuzey kesiminde M.Ö. 4. yüzyılda kurulan Albaniya Devleti'nin çatısı altında başlamıştır. Bölgede bu tarihlerde Azeri halkının aksine, Ermeni varlığının olmadığı bilinmektedir. Albaniya Devleti'nin kuruluşu itibarıyla bölgede var olmayan Ermeni nüfusu, M.Ö. 7 yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun, İran politikası dahilinde Balkanlar'dan göç ettirilmiş ve bölgeye iskân edilmiştir (Dedeyev, 2018: 21). Roma İmparatorluğu'nun güvenlik arayışı sonucu Ermeni nüfusunun bölgeye yerleştirilmesi Karabağ'daki anlaşmazlığın tarihsel olarak bir boyutunu oluşturmuştur. İslam dininin ikinci halifesi olan Hz. Ömer döneminden başlayarak, Azerbaycan coğrafyasına Müslüman akınlarının düzenlenmesi ve bu akınlar sonucu Azerbaycan halkının İslamiyet ile tanışması ise söz konusu anlaşmazlığın tarihsel olarak ikinci boyutunu oluşturmuştur. İslami zaferler sonucunda Albaniya hakimiyetine son verilmiş ve bu durum Karabağ coğrafyasında Alban- Arran ayrımını doğurmuştur; Arran adı genel olarak Karabağ coğrafyası için kullanılırken, Alban adı yalnızca Hristiyanların yaşadığı Dağlık Karabağ bölgesi için kullanılmaya başlanmıştır (Dedeyev, 2018: 17). Bu dönemde Dağlık Karabağ bölgesinde bir Ermeni nüfuzu oluşmuştur.

Karabağ'ın tarihini şekillendiren asıl gelişme ise 19. yüzyılın başlarında meydana gelmiştir. Karabağ bölgesi, 1501 yılında kurulan Safevi Devleti (1501-1736) ile İran hakimiyetine girmiştir. Söz konusu hakimiyet farklı İran devletleri veya hanedanlıkları üzerinden 1813 yılına kadar devam etmiştir. Çarlık Rusya'nın sıcak denizler ve Kafkasya üzerinde köklü politikalar benimsemesi, Karabağ'ın tarihini derinden etkilemiştir. Kafkasya politikası kapsamında Kaçar Hanedanlığı yönetimindeki İran ile askeri muharebelere girişen Çarlık Rusya, 12 Ekim 1813 yılında Gülistan Barış Anlaşması'nın imzalanmasıyla Karabağ üzerindeki hakimiyeti ele geçirmiştir. Rusya 10 Şubat 1828 tarihinde İran ile Türkmençay Anlaşması'nı imzalayarak Kafkasya politikası kapsamında ciddi kazanımlar elde etmiştir. Söz konusu anlaşma Azerbaycan'ı kuzeyinde Rusya hakimiyeti ve güneyinde İran hakimiyeti olmak üzere iki kesime bölmüştür. Karabağ bölgesine Ermeni yerleşimi Rusya'nın yukarıda iki örnek ile gösterilen Kafkasya işgaliyle birlikte başlamıştır (Dedeyev, 2018: 21). Karabağ bölgesindeki Azeri-Ermeni çatışmasının ilk örneği ise 1905 yılında gerçekleşen Rus Devrimi'nden sonra görülmüştür.

2.2. İran İslam Cumhuriyeti'nin Kafkasya Politikası

İran'ın Kafkasya politikasını pragmatizm temelinde İslamcılık ve milliyetçilik olmak üzere iki unsur belirlemiştir. Bölge politikasını etkileyen unsurlardan biri İslamcılıktır. Çünkü İslam Devrimi'nin gerçekleşmesinden sonra İran, ambargolar ve yaptırımlarla dolu bir mücadele dönemine girmiştir. Söz konusu mücadele döneminde ise Devrim'in ilkeleri doğrultusunda kurulan İslam Cumhuriyeti'nin varlığı tehlikeye düşmüştür. İran İslami bir dünya düzeni ile kendi ulusal düzenini bütünleştirdiği için İslam'ın ve kendisinin geleceğini bir görmüştür. İran Anayasası'nın birinci bölümünün dördüncü maddesindeki "...kanun ve yönetmelikler İslami kriterlere dayanmalıdır" ve onbirinci maddesindeki "...İran İslam Cumhuriyeti hükümeti, tüm Müslüman halkın dostluğunu ve birliğini geliştirmek amacıyla... görevlidir" ibareleri bunu göstermektedir (Constitution, 2021).

Bu noktada İslamcılık İran'ın Kafkasya politikasına yön veren bir unsur olmuştur. Azerbaycan, halkı %96,9'u Müslüman (World Factbook, 2021) (yoğunluk olarak Şii) olan bir Türk devletidir. İran'ın hemen kuzeyinde yer alan ve halkının büyük bir kısmının Şii Müslümanı olan laik bir devletin güçlenerek uluslararası alanda başarılar elde etmesi, İran için bir tehdit unsuru olarak algılanmaktadır (Doğancan, 2019: 214). Devrim'in ilkeleri doğrultusunda işlemeyen bir Müslüman devletin ezen-ezilen savaşında ezilenleri savunabilecek potansiyele ulaşması ve bunu başarması hem Devrim'i hem de onun getirdiği Cumhuriyet'i tehlikeye düşürecektir. Ayrıca, İran İslam Cumhuriyeti'nin ilanı ile başta ABD olmak üzere Batı dünyası ile ilişkiler İran için sorunlar teşkil etmiştir. Kafkasya politikası da dahil olmak üzere İran, dış politikasında Batı dünyasının baskılarından arınabileceği alanlar açmaya çalışmaktadır. Bu noktada Rusya, her ne kadar Ruhani Liderin ezen-ezilen tanımlamasında ezen sınıfında yer alsa da uluslararası alandaki konjonktürden dolayı İran'ın partneri olarak Kafkasya coğrafyasında bulunmaktadır. İran'ın açıklanan Kafkasya politikasının yansımaları net bir şekilde Birinci Karabağ Savaşı'nda görülmüştür. İran bu savaş esnasında Ermenistan'a askeri ve teknik konularda yardımda bulunmuştur (Kuduban, 2018: 940). İran'ın bölgesel politikası gereği Kafkas ülkeleri dış ilişkilerinde Rusya veya İran'a yakın olmalıdır. Başta ABD olmak üzere Batılı aktörlerin etkisi altında olan bir Kafkasya coğrafyası Devrimi'nin ve onun getirdiği Cumhuriyeti'nin güvenliğini hayati derecede tehlikeye düşürecektir.

İran'ın Kafkasya politikasına yön veren bir diğer unsur Fars-İran milliyetçiliğidir. İran, Fars Ekseni olarak adlandırılan bir açıda Kafkasya coğrafyasının ulusal devletler bazında zayıflığından yanadır. Bu kapsamda İran'ın, Gürcistan'daki Abhazya ve Güney Osetya, Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki Karabağ sorununa yaklaşımı açıktır; Kafkasya ülkelerinin ulusal bazda güçlenmelerini engellemek için sorunların devamını sağlamak. Ayrıca İran'ın Kafkasya ülkelerinden biri olan Azerbaycan'a yönelik politikasının Fars

ekseni boyutundan hariç olarak bir başka boyutu daha bulunmaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti'ni oluşturan nüfusun %91,60'ı Türklere meydana gelmektedir. İran toprakları içerisinde ise en büyük azınlık grup olarak Türklere (World Factbook, 2021) yaşamaktadır. 12 Ekim 1813'de Gülistan Anlaşması'nın ve 10 Şubat 1828'de Türkmençay Antlaşması'nın imzalanması sonucu Azerbaycan'ın kuzey- güney olmak üzere ikiye bölünmesi ve bu durumun Azerbaycan'ın politikalarını etkileyen anahtar konulardan biri olması, İran-Fars milliyetçiliği için bir risk teşkil etmektedir. Dönemin Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ebulfez Elçibey Haziran 1992'de Bütöv Azerbaycan fikrini ifade etmiştir (Kuduban, 2018: 939). Bütöv Azerbaycan'ın (Bütün Azerbaycan) İran-Fars milliyetçiliği kapsamında bir tehdit unsuru olarak algılanmasından dolayıdır ki Birinci Karabağ Savaşı'nda İran açık bir şekilde Ermenistan'dan yana bir konum almıştır; İran savaşın doruk noktasına ulaştığı bir dönemde Ermenistan'a yakıt ve gıda yardımında bulunmuştur (Kalaycı, 2019: 31).

3. İRAN İSLAM CUMHURİYETİ VE İKİNCİ KARABAĞ SAVAŞI

3.1. İran İslam Cumhuriyeti'nin İkinci Karabağ Savaşı'ndaki Tutumu

27 Eylül 2020 tarihinde başlayan İkinci Karabağ Savaşı, 10 Kasım 2020 tarihinde Azerbaycan zaferi ile sonuçlanmıştır. Savaşı bitiren Dağlık Karabağ Ateşkes Antlaşması 10 Kasım 2020 tarihinde, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan tarafından imzalanarak, salı günü yerel saatle 01:00'da yürürlüğe girmiştir (BBC, 2021). Savaşın serüveni incelendiğinde 45 günlük mücadelenin çoğunluğunda Azeri hakimiyetinin olduğu görülecektir. Askeri muharebenin başlangıcından birkaç saat sonra 7 yerleşim yeri (Karahanbeyli, Gervend, Horadiz, Yukarı Abdurrahmanlı, Aşağı Abdurrahmanlı, Büyük Mercanlı ve Nüzgar) Azerbaycan tarafınca alınmıştır (Anadolu Ajansı, 2020) ve sonraki günlerde Ermenistan, kontrolü altındaki yerleşim yerlerini hızla kaybetmeye başlamıştır. 27 Eylül 2020 tarihinden sonra Ermeniler adına ikinci büyük kayıp 4 Ekim 2020 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu tarihte Cebayil şehri ve bölgedeki 9 yerleşim yeri işgalden kurtarılmıştır (Azernews, 2020). 4 Ekim 2020 tarihinden sonraki süreçte İkinci Karabağ Savaşı'nda Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yoğun bir üstünlüğü gözlemlenmiştir.

İran İslam Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, İkinci Karabağ Savaşı kapsamında değerlendirilecek dokuz adet önemli demeç vermiştir. Yapılan resmî açıklamalar dikkate alındığında ise İran'ın 3 Ekim 2020 tarihinden sonra politika değişikliğine gittiği gözlemlenmektedir.

Karabağ sorunu üzerinde Azerbaycan ile Ermenistan arasında 12 Temmuz 2020 tarihinde meydana gelen askeri çatışmalardan sonra, Dışişleri Bakanlığı çatısında ilk tepki 15 Temmuz 2020 tarihinde yerel saatle 00:06'da gelmiş; Dışişleri Bakanı Muhammed Cevad Zarif, Azeri ve Ermeni mevkidaşlarıyla ayrı ayrı telefon görüşmeleri gerçekleştirmiştir. Bu görüşme sonrasında Dışişleri Bakanlığı resmî açıklamasında iki tarafın temkinli davranmasını ve sorunun barışçıl yollarla çözülmesini tavsiye etmiştir (Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs, 2020a).

Askeri gerilimlerle alakalı olarak ikinci tepki 17 Temmuz 2020 tarihinde yerel saatle 23:10'da gerçekleşmiştir; yeni göreve gelen mevkidaşı Ceyhun Bayramov'a tebrik mesajı ileten Dışişleri Bakanı Zarif, tebrik mesajında Karabağ üzerindeki son duruma dikkat çekmiş ve gerginliği azaltmak için aracı olmaya hazır olduğunu ifade etmiştir (Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs, 2020b).

Temmuz 2020'den itibaren ciddi bir askeri hareketliliğin yaşandığı Karabağ sorununda tarafların 27 Eylül 2020 tarihinde açık savaş ilan etmeleriyle birlikte aynı gün yerel saatle 17:11'de Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Saeed Khatibzadeh, çatışmaların durdurulmasını ve müzakerelerin başlatılmasını talep etmiştir (Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs, 2020g).

27-28 Eylül 2020 tarihlerinde Rusya'dan Enzeli Limanı'na askeri teçhizatların getirildiği ve Nurdur Sınır kapısından Ermenistan'a götürüldüğü (Yeni Şafak, 2020), 28 Eylül 2020'de ise Ermenistan'a destek için havalanan Rus uçaklarının İran hava sahasını kullandığı bölge halkı tarafından iddia edilmiştir (Yeni Şafak, 2020).

28 Eylül 2020 tarihinde yerel saatle 00:11'de ise bu kez Dışişleri Bakanı Zarif, Azeri ve Ermeni mevkidaşlarıyla ayrı ayrı telefon görüşmeleri gerçekleştirmiş, görüşmelerde müzakerelerin başlatılmasını ve barışın sağlanması için çalışmaya hazır olduğunu belirtmiştir (Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs, 2020).

29 Eylül 2020'de İran'ın Doğu Azerbaycan Eyaleti Vali Yardımcısı Aliyar Rastgu Rus yapımı Kamoz kamyonlarının Nurdur Sınır kapısından Ermenistan'a geçtiğini doğrulamıştır (Demirel, 2020). Aynı gün Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Khatibzadeh yaptığı açıklamada askeri teçhizatların İran üzerinden Ermenistan'a aktarıldığı iddiasını yalanlamıştır (Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs, 2020).

Kamuoyunda yayılan bilgilerle birlikte 1 Ekim 2020'de Güney Azerbaycan'daki Türklere, İran'ın Ermenistan'a askeri yardım yapıyor gerekçesiyle sokaklara çıkarak Tahran yönetimini protesto etmiştir (Yeni Şafak, 2020).

İkinci Karabağ Savaşı'nın seyri Azerbaycan lehine doğru yöneldiği bir tarihte 3 Ekim 2020'de yerel saatle 14:49'da Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Khatibzadeh Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne saygı duyulmasını vurgulamıştır (Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs, 2020c).

6 Ekim 2020'de Lübnanlı Şii alim ve Hizbullah örgütünün ilk genel sekreteri olan Şeyh Subhi Tufeyli İran devletinin, halkının ve medyasının Ermeniler ile birlikte olduğunu belirterek İran'ın tutumunu eleştirmiştir (HABER7, 2020).

12 Ekim 2020 tarihinde yerel saatle 21:40'ta Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Khatibzadeh'in yaptığı açıklama dikkat çekicidir. Yapılan açıklamada ilk defa kalıcı barıştan ve işgal altındaki şehirlerden söz edilmesi İran'ın Kafkasya politikasında önem teşkil etmektedir:

"... İran İslam Cumhuriyeti, her iki tarafı da uluslararası hukuk çerçevesinde, birbirlerinin toprak bütünlüğüne saygı duymaya, işgal altındaki şehirlerin tahliyesine, ateşkese bağlı kalmaya ve müzakereleri sürdürmeye çağırıyor... Sözcü, İran'ın kalıcı ve sürdürülebilir barışa ulaşmak için müzakereleri kolaylaştırmaya hazır olduğunu ifade etti" (Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs, 2020h).

15 Ekim 2020 tarihinde yerel saatle 21:40'ta Dışişleri Bakanı Zarif, Azeri mevkidaşı Ceyhun Bayramov ile gerçekleştirdiği telefon görüşmesinde Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü desteklemiştir (Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs, 2020f).

25 Ekim 2020'de İran Devrim Muhafızları Kara Kuvvetleri Komutanı Muhammed Pakpur Azerbaycan ve Ermenistan sınırlarına askeri birliklerin yerleştirildiğini açıklamıştır. Pakpur, coğrafi olarak İran'a yakın olan topraklarda gerçekleşecek her türlü jeopolitik değişikliğe karşı çıkılacağını da ifade etmiştir (Milliyet, 2020).

10 Kasım 2020 tarihinde yerel saatle 17:18'de İran İslam Cumhuriyeti, Azerbaycan Cumhuriyeti, Ermenistan ve Rusya arasında varılan anlaşmaya ilişkin bir açıklama yapmıştır. Açıklamada dikkat çeken nokta ise bölgesel güvenliğin sağlanmasına verilen hassasiyet olmuştur:

"İran İslam Cumhuriyeti, ülkelerin toprak bütünlüğüne ve egemenliğine saygı duyulmasını, uluslararası alanda kabul görmüş resmi sınırlarda değişiklik olmamasını, işgal altındaki bölgelerin özgürlüğünü... vurgulamaktadır.... İran İslam Cumhuriyeti, anlaşmanın üçüncü ve dördüncü maddeleri uyarınca barışı korumakla görevli Rus kuvvetlerinin temas hatları boyunca konuşlandırılmasına yardım etmeye hazır" (Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs, 2020d).

9 Aralık 2020 tarihinde yerel saatle 18:40'ta yapılan açıklama İkinci Karabağ Savaşı ile ilgili yapılan son resmî açıklama olmuştur. Azerbaycan Dışişleri Bakanı Ceyhun Bayramov ile Tahran'da bir araya gelen İran Dışişleri Bakanı Muhammed Cevad Zarif, zaferden dolayı tebrikte bulunmuştur (Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs, 2020e).

3.2. Verilerin Analizi

İran'ın İkinci Karabağ Savaşı'nda pragmatizm temelinde açıklanan ve dış politikasında berberleyici bir unsur olan milliyetçilik unsuru çerçevesinde politika yürüttüğü gözlemlenmiştir. İran Anayasası'nın öngördüğü İslami dış politikanın bu savaşta uygulanmaması 1980'lerden sonra pragmatizme evrilen milliyetçilik unsuru ile açıklanabilir. 12 Temmuz 2020'de Zarif'in skünet çağrısında bulunarak mevcut anlaşmazlığın barışçıl yollar ile çözümlenmesini tavsiye etmesi bu unsurun yansımasıdır. Bir keresinde mevcut sorunun diplomatik yollarla barışçıl bir şekilde çözülmesi için Minsk Grubu başta olmak üzere uluslararası girişimler zaten yapılmıştı. Fakat yapılan barışçıl girişimlere rağmen kağıt üzerinde Azerbaycan toprakları olarak gözüken bölgelerde Ermenistan güvenlik güçleri faaliyetlerde bulunmuş ve resmen bölgeyi işgal etmiştir. Ermenistan'ın işgalci sıfatıyla Birinci Karabağ Savaşı'ndan 27 Eylül 2020'ye kadar geçen sürede Azerbaycan'a ait topraklarda bulunması zaten bu sorunun barışçıl yollar ile çözülemediğini göstermiştir. İran'ın 12 Temmuz'da böyle bir açıklama yapmasının arkasında yayılma alanı olarak gördüğü Kafkasya coğrafyasında güçlü bir devletin olmasını ve özellikle de Türk-Şii Azerbaycan'ın Karabağ Meselesi'ni kendi lehine çözerek uluslararası alanda başarı elde etmesini istememesi yatmaktadır. Fars milliyetçiliğinin bölgesel liderlik ve güvenlik arzusu burada etkili olmuştur. İran için Kafkasya coğrafyasında güçlü bir devletin var olmaması bölgesel liderlik açısından fırsat; İslam Devrimi'nin ilkelerine göre hareket etmeyen Şii Müslümanı bir devletin uluslararası alanda başarı elde edememesi güvenlik açısından bir avantajdır. Ayrıca İran sınırları içerisinde Azerbaycan Türkleri'nin varlığı dikkate alındığında mevcut durumda Azerbaycan'ın uluslararası alanda başarı elde etmesi İran rejimi için güvenlik problemi yaratacağı aşikardır. İran, 12 Temmuz 2020'den savaş dengesinin yoğun olarak Azerbaycan'ın lehine döndüğü 3 Ekim 2020'ye kadar sorunun devamını sağlamak için taraf olmamak politikasına devam etmiştir. Yine 15 Temmuz 2020'de Dışişleri Bakanı Zarif'in yaptığı sükünet çağrısı ve sorunun masada çözümüne vurgu yapması İran'ın mevcut Kafkasya politikasının bir zuhurudur. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Minsk Grubu'nun 24 Mart 1992'den itibaren faaliyet göstermesi ve barış görüşmeleri boyunca Ermenistan'ın işgalci bir sıfatla resmi olarak Azerbaycan'a ait olan topraklarda bulunması

açıkça göstermiştir ki Karabağ üzerindeki sorun İran'ın istediği şekilde çözülecek durumda değildir. İki taraf arasındaki gerginliğin giderek tırmanması sonucu 27 Eylül 2020'de taraflar savaş ilan ettiğinde Tahran yönetimi tutumunu korumuştur. Savaşın başlamasıyla birlikte Azerbaycan tarafı baskısını kurmaya başlamıştır. 27 Eylül 2020'de öğleden sonra Azerbaycan Savunma Bakanlığı yaptığı açıklamada Dağlık Karabağ'da 7 köyün geri alındığını bildirmiştir. Bir iddia olmakla beraber gerçekliği göz önüne alındığında 27- 28 Eylül 2020 tarihlerinde Enzeli Limanı'ndan Nurdur Sınır kapısına doğru bir kara sevkiyatının ve İran hava sahasının Ermenistan'a yardım için kalkan Rus uçakları tarafından kullanılmasının bölge halkı tarafından gözlemlenmesi, İran'ın resmi olarak Ermenistan'a bir yardımı olmasa bile Nurdur Sınır kapısını kapatmaması ve Azerbaycan'ın yanında yer almaması şunu göstermektedir; İran İkinci Karabağ Savaşı'nda, dış politikasında belirleyici üç unsurdan ikisi olan İslamcılık ve mezhepçilik unsurlarını inaktif ederek pragmatizm temelinde milliyetçilik unvanı ile hareket etmiştir. Her ne kadar İslam'ın sağlıklı bir şekilde yayılmasını ve devamını sağlamanın Devrim'in ilkeleriyle kurulan yönetimlerde gerçekleşmesinin elzem olduğu fikri İran'ın sahada Müslüman devletlerin aleyhine uyguladığı politikaları temelde İslamcılık adı altında incelenmesine olanak tanısa da Hristiyan Ermenistan'a karşı Şii Müslümanı Azerbaycan'ı desteklememesi uygun görülecek bir politika değildir. Sonuçta böylesine bir politika İslamcılık kapsamının dışında pragmatizm temelli milliyetçilik ile açıklanabilir. İran'ın uyguladığı bu politikalar ve biraz önce sıralanan iddaalardan dolayı İran kamuoyu ciddi şekilde hareketlenmiştir. Özellikle İran'daki Türkler Tahran yönetimini protesto etmek için sokaklara çıkmış ve yönetime yoğun bir baskı oluşturmuştur. Bu süreçte Türklerin yanı sıra alimlerden de tepkiler gelmiştir. 3 Ekim 2020 tarihinde ise Khatibzadeh açıklama yaparak Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne saygı duyulmasını istemiştir. İran böylelikle genelde Kafkasya politikasında özelde ise Karabağ politikasında değişikliğe giderek Azerbaycan'ın haklılığını kabul etmeye başlamıştır. Tabii bu taraf olma sadece bir diplomatik dili kapsamıştır. Bu gelişmenin sebepleri İran içerisinden gelen yoğun tepkiler, Ermenistan'ın sahada ağır bir şekilde başarısız olması, Azerbaycan- Türkiye işbirliğinin sahada varlığını ciddi olarak hissettirmesi olarak sıralanabilir. Kaldı ki iki Müslüman laik Türk devletinin (biri Şii) Hristiyan bir devlete karşı güçlerini birleştirerek sahada ve masada kazanımlar elde etmesi İran'ın bölgesel liderlik ve güvenlik arzusunu için bir tehdit unsuru oluşturmuştur. Belki de Tahran yönetimi İkinci Karabağ Savaşı'nda mevcut Kafkasya politikasını olabildiğince esneterek ulusal menfaatlerini en az zararla kurtarmak istemiştir. 12 Ekim 2020'de Sözcü Khatibzadeh'in kalıcı barış için işgal altındaki toprakların tahliyesine yönelik yaptığı ve 25 Ekim 2020'de İran Devrim Muhafızları Kara Kuvvetleri Komutanı Pakpür'un İran'a yakın olan topraklarda gerçekleşecek her türlü jeopolitik değişikliğe karşı çıkılacağını belirtmesi biraz önce açıklanan duruma örnek olmuştur. İran 10 Kasım 2020 tarihli açıklama ile Karabağ'da kurulacak yeni düzenin taraflarından biri olarak Rusya'nın yanında yer almak istediğini göstermiştir. Kafkasya coğrafyasında Azerbaycan'ın daha fazla güçlenmesini istemeyen İran sahada yer alarak dengelerin korunmasını amaç edinmektedir.

SONUC

İslami bir devrim ile 1979 yılında kurulan İran İslam Cumhuriyeti bünyesinde devrimin getirdiği ilkeleri barındırmaktadır. Söz konusu ilkelerin varlığı İran'ın iç ve dış politikasını şekillendiren yegâne unsur olmuştur. Bu unsur kendisini dış politikada İslamcılık olarak göstermiştir. 1989 tarihinden itibaren ise İran'ın politikasını şekillendiren bir unsur olarak Fars milliyetçiliği eklenmiştir. Köken itibarıyla İran coğrafyasında uzun bir geçmişe sahip olan milliyetçilik, Devrim'in ve getirdiği Cumhuriyet'in güvenliği endişesiyle bir dönem geri plana itilmiştir. Fakat Devrim'in gerçekleşmesinden sonra Batılı aktörlerce İran'ın uluslararası alanda izole edilmeye çalışılması milliyetçilik olgusunu pragmatizm ile bütünleştirmiştir. Bununla birlikte milliyetçilik İran için gerekli bir politik unsura dönüşmüştür.

İran'ın Kafkasya coğrafyası üzerine uyguladığı politika Fars milliyetçiliğinin bir yansımasıdır. Fars Ekseni kapsamında Orta Asya ve Kafkasya bölgeleri üzerinde hakimiyetini tesis etmeye çalışan İran, dış politikasında iki belirleyici unsuru (İslamcılık ve mezhepçilik) bu kez devre dışı bırakmıştır. İran'ın İkinci Karabağ Savaşı'ndaki tutumu bölgesel politikası bağlamında milliyetçilik etkisiyle gözlemlenmiştir.

Karabağ'daki Azeri- Ermeni anlaşmazlığının vücut bulduğu tarihten itibaren İran, kalıcı bir barıştan ziyade mevcut sorunun devamını ilişkin bir dış politika belirlediği görülmüştür. Buradaki temel çıkarın Fars ekseni olarak adlandırılan milliyetçi çıkar olduğu netlik kazanmıştır. Bütöv Azerbaycan fikrinin gerçekleşme ihtimalini zayıf tutmak adına İran'ın böylesine bir politik tutum sergilediği açıktır. Aslında İran'ın bölgesel politikası bağlamında Karabağ'daki tutumuna ilişkin olarak dış politikasına yön veren İslamcılık unsurunun bir payı olduğunu da ifade edebiliriz. Araştırma genelinde görüldüğü üzere İran, İslam düzeninin sağlanmasını kendi düzeninin varlığıyla eşdeğer görmektedir. İran'a göre bir İslami zafer veya İslami bir başarı elde edilecekse bu Devrim'in ilkeleriyle işleyen İran İslam Cumhuriyeti çatısında edilmelidir. Nüfusunun çoğunluğunun Şii Müslümanı olan laik Azerbaycan'ın uluslararası alanda Karabağ zaferi gibi ciddi bir zafer elde etmesi Devrim'in getirdiği ilkelerin, İslami bir düzen kurulmasındaki tek yol olup olmadığı hususunun irdelenmesine yol açacaktır.

İran bölgesel politika bağlamında 12 Temmuz 2020 tarihinden 3 Ekim 2020 tarihine kadar tarihi tutumunu devam ettirmiştir. O dönem aralığında Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamalar göstermiştir ki İran mevcut durumu korumak ve Karabağ sorununun devamını istemiştir. 3 Ekim 2020'den önce mevcut durumun devamını sağlamak için çaba gösteren İran, bu tarihten sonra kalıcı barışın sağlanması için işgal edilen Azerbaycan Cumhuriyeti'nin topraklarının işgalden kurtarılması şeklinde tavrını değiştirmiştir. Ayrıca, 10 Kasım 2020 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'na yapılan açıklama göstermiştir ki İran, bölgesel güvenliğin sağlanamaması durumunda yabancı terörist unsurlarla karşılaşmayı hesaba katmaktadır. Bu husus ise İran'ın ulusal güvenliğine doğrudan bir tehdit oluşturmaktadır.

Sonuç itibarıyla İkinci Karabağ Savaşı ile İran, Kafkasya üzerindeki bölgesel politikasında değişikliğe gitmiştir. Bir zamanlar Kafkasya üzerinde hakimiyet kurmayı hedefleyen İran, son gelişmelerle birlikte bölgesel işbirliği yapmaya hazır olan bir partner olarak sahne alacaktır. İran gerek Hazar Denizi kapsamında yapılan ekonomik ve alt yapı çalışmalarında gerek ise savaşın yeni bittiği Karabağ Bölgesi'ndeki askeri güvenliğin sağlanmasında var olan ortaklıklarda işbirliğini hızlandırmaya, kurulacak ortaklıklarda ise işbirliğine hazır olduğunu göstermiştir.

KAYNAKÇA

- Ahmedi, H. (2011). İran İslâm Cumhuriyeti'nde Ulusal Çıkar İkilemi. (Derleyen: H. Katouzian ve H. Şahidi). *21. Yüzyılda İran* içinde (s. 59-75). (Çeviren: P. Güven). Ankara: Sitare Yayınları.
- Anadolu Ajansı by Aliyev, J. ve Rehimov, R. (2020). Azerbaijan Frees 7 Villages From Armenian Occupation: Envoy. <https://www.aa.com.tr/en/azerbaijan-front-line/azerbaijan-frees-7-villages-from-armenian-occupation-envoy/1987362> adresinden 9.01.2021 tarihinde erişildi.
- Anadolu Ajansı. (2020). Azerbaijan Frees 7 Villages From Armenian Occupation: Envoy. <https://www.aa.com.tr/en/azerbaijan-front-line/azerbaijan-frees-7-villages-from-armenian-occupation-envoy/1987362> adresinden 9.01.2021 tarihinde erişildi.
- Arı, T. (2007). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu-Siyaset, Savaş ve Diplomasi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Askeroğlu, S. (2020). *İran'ın Uluslararası Örgütler Politikası*. Ankara: İRAM-İran Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Ata Kuduban, D. ve Kaya, M. (2018). Karabağ Sorununa Uluslararası Güçlerin Yaklaşımları Üzerine Tarihsel Bir Değerlendirme. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, 7(21), 923-949.
- Azernews. (2020). Azerbaijan Liberates Key Jabrayil City. <https://www.azernews.az/nation/169969.html> adresinden 9.01.2021 tarihinde erişildi.
- Başaran, D. (2017). Realizm-İdealizm İkilemi Bağlamında İran'ın Dış Politika Yönelimlerine Teorik Bir Bakış. *ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 220-244.
- BBC. (2020). Armenia, Azerbaijan and Russia sign Nagorno-Karabakh Peace Deal. <https://www.bbc.com/news/world-europe-54882564> adresinden 9.01.2021 tarihinde erişildi.
- CIA. (2020). Azerbaijan- The World Factbook. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/azerbaijan/> adresinden 9.01.2021 tarihinde erişildi.
- CIA. (2020). Iran- The World Factbook. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/iran/#people-and-society> adresinden 9.01.2021 tarihinde erişildi.
- Constitution, Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs (2021). <https://en.mfa.ir/portal/viewpage/3997/> adresinden 9.01.2021 tarihinde erişildi.
- Dedeyev, B. (2008). Dağlık Karabağ Sorunu'nun Tarihi Arka Planına Bakış. (Editör: O. N. Aras). *Karabağ Savaşı Siyasi-Hukuki-Ekonomik Analiz* içinde (s. 16-34). Bakü: Qafqaz Üniversitesi Kafkasya Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Demirel, N. (2020). İran Ermenistan'a Yardım Ediyor mu? <https://gozcuhaber.com/aran-ermenastana-yardim-edsor-mu/> adresinden 24.08.2021 tarihinde erişildi.
- Doğacan, B. ve Karagöz Yerdelen, B. (2019). İran'ın Dağlık Karabağ Politikası. (Ed.: B. Karagöz Yerdelen). *III. Hocalı Soykırımı ve Türk Dünyası Sempozyumu Bildirileri E-Kitabı* içinde (s. 207-220). Giresun: Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Doster, B. (2012). Bir Bölgesel Güç Olarak İran'ın Ortadoğu Politikası. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 4(44), 44-51.
- HABER7 (2020). Hizbullah Lideri İran'ın Ermenistan Desteğini İfşa Etti!. <https://video.haber7.com/video-galeri/172628-hizbullah-lideri-iranin-ermenistan-destegini-ifsa-etti> adresinden 24.08.2021 tarihinde erişildi.
- Halhallı, B. (2014). Humeyni Dönemi İran Dış Politikası. *Birey ve Toplum Dergisi*, 7(1), 75-96.
- Humeyni, A. (1979). *İslam Fıkında Devlet*. İstanbul: Düşünce Yayınları.
- Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs. (2020). FM Zarif Asks Azerbaijan, Armenia to Cease Hostilities, Hold Talks. <https://en.mfa.ir/portal/newsview/611899> adresinden 9.01.2021 tarihinde erişildi.

- Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs. (2020a). Foreign Minister Zarif Urges Armenia, Azerbaijan to Show Self-Restraint. <https://en.mfa.ir/portal/newsview/602792> adresinden 9.01. 2021 tarihinde erişildi.
- Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs. (2020b). Iran Ready to Mediate Between Azerbaijan, Armenia: FM Zarif. <https://en.mfa.ir/portal/newsview/603218> adresinden 9.01.2021 tarihinde erişildi.
- Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs. (2020c). Iran Won't Tolerate Collateral Damage from Karabakh Fighting: Spokesman. <https://en.mfa.ir/portal/newsview/612632> adresinden 9.01.2021 tarihinde erişildi.
- Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs. (2020d). Iran's Statement on Agreement between Azerbaijan, Armenia, Russia. <https://en.mfa.ir/portal/newsview/616551> adresinden 9.01.2021 tarihinde erişildi.
- Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs. (2020e). Iranian, Azerbaijani Foreign Ministers Meet in Tehran. <https://en.mfa.ir/portal/newsview/620112> adresinden 9.01.2021 tarihinde erişildi.
- Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs. (2020f). Iranian, Azeri Foreign Ministers Discuss Karabakh Dispute. <https://en.mfa.ir/portal/newsview/614006> adresinden 9.01.2021 tarihinde erişildi.
- Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs. (2020g). Spokesman Urges Armenia, Azerbaijan to Show Restraint. <https://en.mfa.ir/portal/newsview/611891> adresinden 9.01.2021 tarihinde erişildi.
- Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs. (2020h). Spokesman's Reaction to Violation of Nagorno-Karabakh Ceasefire. <https://en.mfa.ir/portal/newsview/613508> adresinden 9.01.2021 tarihinde erişildi.
- Islamic Republic of Iran Ministry of Foreign Affairs. (2020). Spokesman Denies Claim That Arms Transferred via Iran to Armenia. <https://en.mfa.ir/portal/newsview/612094> adresinden 24.08.2021 tarihinde erişildi.
- Kalaycı, R. (2019). İran Dış Politikasında Söylem ile Eylem Uyumsuzluğu: Çeçenistan ve Dağlık Karabağ Örnekleri. *İran Çalışmaları Dergisi*, 3(1), 13-40.
- Keneş, B. (2011). İran Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Osman G. Özgüdenli), İstanbul: Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkileri Anabilim Dalı.
- Milliyet (2020). Son Dakika Haberi... 'Sabrımızın Sınırı Var' Demişti! İran Harekete Geçti... Asker Yığıldı! <https://www.milliyet.com.tr/galeri/son-dakika-hepsi-imha-edildi-ermenistan-tukendi-6338506/1> adresinden 24.08.2021 tarihinde erişildi.
- Rigiderakhshan, M. (2020). İran'ın Dış Politika Kimliğini Oluşturan Faktörler. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches*, 5(1), 390-410.
- Roy, O (2005). *Siyasal İslâmın İflassı*, (Çeviren: C. Akalın). İstanbul: Metis Yayınları.
- Sandıklı, A. ve Dağcı, K. (2006). *Büyük Ortadoğu Projesi- Yeni Oluşumlar ve Değişen Dengeler*. İstanbul: TASAM Yayınları.
- Sarı, İ. (2015). 1979 Devrimi Sonrası İran'ın Rejim Paradigması ve Dış Politika Yönelimleri. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 2(1), 95-136.
- Sümer, F. (1976). *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*. Ankara: Güven Matbaası.
- Yeğin, A. (2014). Devrimin 35. Yılında İran Dış Politikası. *SETA Perspektif*, 0(31), 1-4.
- Yeni Şafak (2020). İran Ateşle Oynuyor: Ermenistan'a Silah Yardımları 35 Milyon Türk'ü Ayaklandırdı. <https://www.yenisafak.com/dunya/iran-ermenistanin-yardimina-kostu-irandaki-azerbaycan-turkleri-sokaga-dokuldu--iranda-ne-kadar-turk-yasiyor-3569403> adresinden 24.08.2021 tarihinde erişildi.
- Yeni Şafak (2020). İran Silah Kapısı Oldu. <https://www.yenisafak.com/dunya/iran-ermenistana-silah-kapisi-oldu-3569137> adresinden 24.08.2021 tarihinde erişildi.
- Yeni Şafak. (2020). Ermenistan'ın Bölgedeki Destekçisi İran. <https://www.yenisafak.com/dunya/ermenistanin-bolge-deki-destekcisi-iran-3569185> adresinden 24.08.2021 tarihinde erişildi.